

BELLE TEN

Cilt: LXXXIII

AĞUSTOS 2019

Sayı: 297

AKADCA ÇİVİ YAZILI BELGELERDE ÇEYİZ

KORAY TOPTAŞ*

Giriş

Günümüzden binlerce yıl önce ortaya koyulan çivi yazılı belgelerde kayıtlı bazı uygulamaların, günümüzde de devam ettiğini görmekteyiz. Özellikle çivi yazısı sahası olarak adlandırabileceğimiz Anadolu ve Yakın Doğu coğrafyasında kimi adetlerin günümüzde de devam ettiğini açık bir şekilde görülmektedir. Kızların küçük yaşta nişanlaması, kız tarafının damat adayına çeyiz hediyesi vermesi, kızın çeyizi ile koca evine gitmesi, düğün yemeği verilmesi ve düğünde geline hediye takılması gibi adetler günümüzde de bu coğrafyalarda varlığını sürdürmektedir. Bayram ve Kuzuoğlu farklı dönemlerde aynı topraklar üzerinde yaşayan farklı din, dil ve kültüre sahip toplumların benzer kültürel özellikler göstermesini toplumların ortak hafızalarından ziyade toprakların hafızası olarak açıklamaktadırlar¹.

Çeyiz, günümüzde esas olarak ataerkil toplumlarda, evlenip haneden ayrılacak kadının, mirastan payını önceden alması ve daha sonra erkek çocuklar arasında görülecek olan miras paylaşımının dışında tutulması şeklinde de yorumlanabilir².

* Arş. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, koraytoptas@hotmail.com

¹ Sabahattin Bayram ve Remzi Kuzuoğlu, "Takı takma Âdetinin Eski Asur Toplumundaki İzleri", *Cahit Günbattı'ya Armağan* (Editörler: İrfan Albayrak, Hakan Erol ve Murat Çayır), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2015, s. 38.

² Kudret Emiroğlu ve Suavi Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003, s. 195.

Ancak çivi yazılı Akadca belgelerde çeyiz alan kızların çeyizlerine ek olarak mirastan pay aldıkları da görülmektedir. Fakat bu durum toplumda ayrıcalıklı bir yere sahip olan tapınak görevlisi olan kızlar için veya varlıklı ailelerin kızları için geçerli bir durum olmalıdır.

Evlilik süreci içerisinde önemli bir uygulama olan çeyiz verme geleneği günümüz batı dünyasında büyük oranda ortadan kalkmış olmasına rağmen Yakın Doğu'da ve Güney Asya'da yaygın bir gelenek olarak varlığını sürdürmektedir³. Bu geleneğin kökleri Sumer, Babil ve Asur'a kadar uzanmaktadır. Anadolu ve Yakın Doğu'da bu geleneğin varlığını gösteren birçok belge tespit edilmiştir. Bu belgelerden babaların kızlarına çeyiz olarak, topraktan ziyade altın, gümüş gibi değerli taşlar ve taşınabilir mal (mobilya, giysi, kap vb. şeyler) verdikleri anlaşılmaktadır⁴. Bir kızın çeyizi; yiyecek, giyecek ve takı gibi süs eşyaları, ev eşyaları ve nadiren toprağı, büyükbaş hayvanları da içine alabilirdi⁵. Sonraki dönemlerde bunlara ek olarak arsalar ve köleler de çeyize dâhil edilmiştir⁶. Bazen kızın akrabaları (anne, büyükanne ve kardeş) da kızın çeyizine katkıda bulunabilirdi⁷.

Eski Mezopotamya'da evlilik gelenekleri bölgeye ve döneme göre çeşitlilik göstermekteydi. Kızın nişanlanması ile başlayıp eşinin evine taşınması ile tamamlanan evlilik süreci içerisinde çeyiz verme önemli bir aşamayı⁸. Ancak Çeyizin tam olarak nasıl bir anlam taşıdığı konusunda net bir tanımlama sınıflama yapılamamaktadır. Çeyizin evlilik süresince kızın mülkü olmaya devam edecek olan mirasını mı⁹ yoksa babanın kızına verdiği hediyeleri mi ifade ettiği konusunda tam bir fikir birliği mevcut değildir.

Çeyiz sözcüğü, Akadca'da "hediye etmek" anlamına gelen "šarāku"¹⁰ filinden

³ Maristella Botticini and Aloysius Siow, "Why Dowries", *The American Economic Review*, 93/4 (2003), s. 1385.

⁴ Katarzyna Grosz, "Bridewealth and Dowry in Nuzi", *Images of Women in Antiquity* (Edit. Averil Cameron and Amelie Kuhrt), London, (1993), s. 199.

⁵ Edward Westermack, *The History of Human Marriage*, New York, 1891, s. 414.

⁶ Marten Stol, "Women in Mesopotamia", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, *Women's History*, 38/2, (1995), 123-144, s. 489; Karen Rhea Nemet-Nejat, "Women in Ancient Mesopotamia", *Women's Roles in Ancient Civilizations* (Edi. Bella Vivante), Greenwood Press, London, 1999, s. 89.

⁷ Joachim Oelsner; Bruce Wells and Cornelia Wunsch, "Neo-Babylonian Period", *A History of Ancient Near Eastern Law* (Ed. Raymond Westbrook), Brill, Leiden-Boston, 2003, s. 940.

⁸ Karen Rhea Nemet-Nejat, *Daily Life in Ancient Mesopotamia*, Hendrickson Publisher, 2002, s. 133.

⁹ Siwan Anderson, "The Economics of Dowry and Brideprice", *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 21, No. 4 (2007), s. 162.

¹⁰ CAD Š/II 40; CDA 360

türetilen “*šeriktu(m)/širiktu(m)*”¹¹ kelimesi ile ifade edilmiştir. Bu kelime Eski Akad ve Eski Asur dönemlerinde karşımıza “*širaku*” ve “*šišku*” şeklinde karşımıza çıkmaktadır¹². Yine aynı filden türetilen “*šerku(m)/širku(m)*” kelimesi Yeni Babil Dönemi’nde çeyiz için kullanılan bir ifade idi. Bunun yanında çeyiz sözcüğü “*nudunnû(m)/nudinnu(m)/nidintu(m)*” kelimeleriyle de ifade edilirdi. “*nudunnu(m)*” kocanın eşine verdiği hediye (mehir) anlamına da sahiptir¹³. Orta Babil, Yeni Babil dönemlerinde ve Nuzi’de çeyiz için “*mulūgu*”¹⁴ kelimesinin de kullanıldığını görülmüştür.

Şahıslara Ait Belgelerine Göre Çeyiz

Akadca çivi yazı coğrafyasında baba, çeyiz olarak verilen malları tablete kaydeder ve damadının babasıyla birlikte şahitler huzurunda bunların tespitini yapardı. Düzenlenen bu belgeler ile ölüm, boşanma gibi durumlarda ortaya çıkabilecek sorunların önlenmesi amaçlanır ve kızın çeyiz üzerindeki hakları korunmuş olurdu. Yapılan bu sözleşmeler kanunlar tarafından da koruma altına alınmıştı. Yeni Babil Kanunları’nın 9. maddesinde yer alan “*Kızı için çeyiz sözü veren veya vereceği çeyizi tablet üzerine yazan bir adam, mal varlığının miktarına göre kızına çeyiz verir. Kızın babası ve damat anlaşmadaki hükümleri değiştirmeyecek*”¹⁵ denilerek anlaşma hükümlerinin sonradan değiştirilemeyeceği açık bir şekilde belirtilmiştir.

Çivi yazı coğrafyasında yürütülen arkeolojik kazılarda çeyiz konusuyla ilgili birçok belgeye ulaşılmıştır. Kayseri Kültepe’de yapılan kazılarda ortaya çıkarılan belgeler çeyiz uygulaması ile ilgili bilgiler ihtiva etmekteydi.

Asur’da bulunan İstar-lamassî’nin oğlu Amur-ilî’ye yazdığı mektupta geçen kızın evlenmesi karşılığında yapılacak ödeme, Erol tarafından çeyiz olabileceği şeklinde yorumlanmıştır.¹⁶ Bu belgenin tercümesi şöyledir:

“İstar-lamassî şöyle (söyler): Amur-ilî’ye söyle! Devamlı olarak işitiyorum ki, orada zevceyi senin için tutmuşlar ve gümüş ya da altını sadece sana söz vermişler. Sen oğlumsun; benim için korkma! Sana söz verdikleri gümüşü ve altını senin önceki payın (için) tutsunlar ve sen onların kızıyla evlen

¹¹ Mebrure Tosun - Kadriye Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, Ankara, TTK, 2002, s. 301; 367; *CAD* Ş/II 315; *CAD* Ş/III 103.

¹² *CDA* 367.

¹³ *CAD* N/II 310; *CDA* 252 ve 257.

¹⁴ *CDA* 216.

¹⁵ Martha T. Roth, *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, Scholars Press, Atlanta, 1995, s. 146-147; NBL 9.

¹⁶ Hakan Erol, “Kültepe’den İki Yeni Prosopografik Mektup: Bir Annenin Oğlunu Evlendirme Çabası”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 942, 2016, s. 963

ve onu bana gönder! Lütfen, hiçbir şekilde onu (başkası ile) evlendirme (=başkasıyla evlenmesin). Onunla evlen ve onu bana gönder!”¹⁷

Venhoof tarafından yayınlanan kt 91/k 158 numaralı tablette de Puzur-İstar ile evlenen Anadolu kadını Huna'nın baba evinden çıkarken kocasının evine getirdiği şeylere atıf yapılmaktadır. Bu boşanma belgesinde geçen “(Kocasının evine) getirdiği her şeyi çıkaracak.” ifadesinde kastedilen net olmamakla birlikte Huna'nın çeyizi olmalıdır.¹⁸

Eski Asur Dönemi belgelerinde geçen bilgilerden çeyizin kızın mirası olarak kabul edilmesi konusunda net bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Bu döneme ait bazı belgeler kız çocuklarının mirastan pay aldığını göstermesine rağmen bu örnekler özel durumları içermektedir. Eski Asur Dönemi'ne ait ICKI'de (12 a,b) kopyası yayımlanmış ve W. von Soden tarafından incelenmiş olan bir belge rahibe sınıfına mensup kızların babalarının mirasından pay aldığını göstermesi açısından önemlidir. Ancak belgede kızın çeyiz durumuyla ilgili herhangi bir ifade geçmemektedir. Vasiyet metninin ilgili kısmı şöyledir:

“İli-bâni evinin kaderini (vasiyetini) şöyle belirledi (yaptı): 1 talent 12 mina kalayla ilgili Menānum'un oğlu Şu-İstar'daki tablet, 1½ talent bakırla ilgili Salimānum'un oğlu İli-rē'i'deki tablet, 1½ mina gümüşle ilgili İbni-ilî ve oğlu Ennum-Aşşur'daki tablet (olmak üzere) bütün bu (alacağa dair) tabletler rahibe kızım Ahātum'undur...”¹⁹

Rahibe kızların miras paylaşımında ayrıcalıklı bir konumda olmalarına güzel bir örnek de Kt. 2001/k 325 (a/b) numaralı metindir. Metinde rahibe olan Ziki'nin eniştesi ve ablası ile birlikte yaşayacağı, onun ihtiyaçlarının karşılanacağı kaydedilmiş ve eğer ona kötü davranılırsa, babasından kalan ve kendine ait ne varsa alarak kardeşlerine gidebileceği belirtilmiştir. Eski Asur Dönemi'nin hukuk anlayışında da rahibelerin baba mirasında büyük hakları olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni, rahibelerin evlenememeleri ve babalarının ölümünün ardından, hayatlarının sonuna kadar geçimlerini üstlenecek kimselerinin olmaması ile açıklanabilir.²⁰ Rahibe sınıfına ait kızlar

¹⁷ Erol, a.g.m., s. 960

¹⁸ Klaas Roelof Veenhof, “Two Marriage Documents from Kültepe”, *ArAn* 3,1997: 357-381. 375-376

¹⁹ İrfan Albayrak, “Kültepe’de Ele Geçen Vasiyetnamelere Göre Eski Anadolu’da Miras Anlayışı”, *38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS)*, 38. (2007), s. 140.

²⁰ İrfan Albayrak, “Asurlu Tüccar Şu-İstar’ın Kültepe’de Ele Geçen Vasiyetnamesi”, *Cahit Günbattı’ya Armağan* (Editörler: İrfan Albayrak, Hakan Erol ve Murat Çayır), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2015, s. 15-27.

evlenmedikleri için, bunlar çeyiz de almaları mümkün değildi. Belki de bu sebepten ötürü, babalarının mallarından mirasçı olarak pay alıyor olabilirler. Ancak belgelerde hem mirastan pay alma hem de çeyiz alma durumu ile ilgili bir örnek olmaması, konuyla ilgili ihtimaller dâhilinde açıklama yapmayı mümkün kılmaktadır.

Pilah-İstar arşivine ait bir belge kızın evlenirken babasının malından hisse verilmesi konusunu ihtiva etmekteydi. Bu belge rahibe sınıfına mensup olmayan bir kızın mirastan pay almasıyla ilgili olması bakımından önem arz etmektedir. Pilah-İstar'ın erkek kardeşleri Mannum-balum-Aššur ve Šu-zuzu'ya yazdığı Kt. 88/k 97a-b no'lu hukukî belge²¹ kız kardeşlerinin evlendirilmesiyle ilgili detayları içermektedir. Bu belgeyle ilişkili olan Kt. 88/k 65 l'de ise kardeşler kız kardeşlerine baba evinin malından verecekleri hisse konusunu gündeme getirmektedirler.²² Belgenin tercümesi şu şekildedir:

“Ah-salim'in oğlu Aššur-imiti'nin huzurunda. Kurkurum'un oğlu İmlik-Aššur'un huzurunda. Mannum-balum -Aššur ve Šu-zuzu bizleri şahit olarak tuttu. Ben, şöyle dedim: Kız kardeşimiz ile ilgili olarak siz neyi tavsiye ediyorsunuz? Siz neyi tavsiye ediyorsunuz? Onun ortak maldan hissesi olarak neyi ona vereceğiz.”²³

Belgelerden anlaşıldığı üzere Aššur-rē'î'nin ölümünden sonra bahsedilen ortak maldan hisse konusunda, kardeşler ciddi bir anlaşmazlık içerisindedirler. Bu anlaşmazlık hakkındaki bilgilerimiz yalnızca, yukarıda verilen belgelerin içeriğiyle sınırlı olup, daha sonraki gelişmeler ve neticeleri ile ilgili olarak kesin bilgiler ortaya koymak şimdilik mümkün değildir.²⁴ Net olan konu evlendirilmesi düşünülen kıza verilecek olan hissedir. Belgenin muhteviyatından kıza verilecek miras payından söz edilmesine rağmen, verilecek çeyize değinilmemiş olması, “*bu pay onun çeyizi mi?*” sorusunu akla getirmektedir. Ancak burada kıza verilecek olan hissenin kızın çeyizi mi yoksa sadece miras payı mı olduğunu net bir şekilde ortaya koymamaktadır.

Evlilik sözleşmelerinde en sık rastlanan sözleşme maddesi, verilen çeyizin muhteviyatıyla ilgilidir²⁵. Kıza verilen çeyizin miktarı ailenin sosyal statüsüyle

²¹ Salih Çeçen, “mutanu in den Kültepe Texten”, *ArAn* 1, 1995: 43-72. 56

²² L. Gürkan Gökçek, “Pilah-İstar Arşivinden Aile Hukukuna Dair Bazı Yazışmalar”, *Archivum Anatolicum*, 7/2, 2004, 65-74, s. 70-71

²³ S. Çeçen, “İdinum Kelimesinin Anlamı Hakkında Yeni Bir Teklif” *ArAn* 2, 1997: 19-24. 20

²⁴ Gökçek, a.g.m., s. 72.

²⁵ Martha T. Roth, *Babylonian Marriage Agreements: 7th - 3rd centuries B.C.*, AOAT 222. Kevelaer: Butzon and Bercker. 1989, s. 7-8.

alâkalıydı²⁶. Evlilik süresince çeyizin nasıl kullanıldığı hakkında bilgi veren çok az kayıt mevcuttur. Yasalar bu konu hakkında direkt bilgi vermez ancak en azından tüm malın ailenin reisinin otoritesi altında olduğu açıktır²⁷. Kadın kocasının evine girdiğinde çeyizini de beraberinde getirirdi. Koca, eşinin mallarını kendi kullanabilir ve malvarlığı ile birleştirebilirdi²⁸. Kadın öldüğünde ise beraberinde getirdiği çeyiz çocuklarına miras kalırdı²⁹.

Belgelere çeyizle ilgili özel durumlarda söz konusuydu. Bit-Abi-Rattaş kabilesi lideri ve aynı zamanda yerel Babil vilayeti yöneticisi olan Arad-Sibitti ve okçu Buruša arasında yapılan ve yüksek devlet görevlilerinin tanıklığında mühürledikleri tablet ilginç bir durumu gözler önüne sermektedir. Belgeden anlaşıldığı kadarıyla ekonomik sıkıntı içerisinde olan Arad-Sibitti'nin kızı ile Buruša'nın oğlu evlendiğinde Arad-Sibitti'nin kızına çeyiz vermesi soruna neden olduğu, alacaklı olan şirketin alacağından dolayı bu çeyizin kıza aktarılmasına engel olduğu yazılmaktaydı³⁰. Alacaklının alacağını temin etmeden, borçlunun kızına çeyiz vermesine engel olmasının istisnai bir durum olması bu belgeyi ilginç kılmaktadır.

Çeşitli kazı alanlarından çıkarılan tabletlerde çeyizin içeriğiyle ilgili listeler mevcuttur. Sippar'dan çıkan Ammi-ditana dönemine ait bir belgede kızın çeyizinin içeriği hakkında şu bilgiler verilmektedir;

“1 tane kadın köle, 1 tane yatak, 2 tane sandalye, 1 tane masa, 1 tane sandık, 1 tane beş [litre yağ] saklayabilen şikkatum³¹ kap. Bunların hepsi Lipit-Adad'ın kızı Erišti-E.Ulmaş'a verdiği şeylerdir ve bunlar kocası Bunene-iddinam'ın babası Sin-tukulti'nin evine gelin olacağı için hazırlanmıştır. Kızın babası Lipit-Adad 5 şekel gümüşü başlık parası olarak aldı. Bunene-iddinam eşi Erišti-E.Ulmaş'a “sen artık benim eşim değilsin” derse, o gümüşün 1/3'ini ödemeli. Ve Erišti-E.Ulmaş, kocası Bunene-iddinam'a ‘sen artık benim kocam değilsin’ derse onlar onu iple bağlayacaklar ve onu suya atacaklar. Gimillum'un oğlu İddin-Nana onun babasıdır; Onlar söyledikleri şeylerden sorumludurlar. Onlar Şamas, Aya, Marduk and kral Ammi-ditana huzurunda yemin ettiler.”³²

²⁶ Comelia Wunsch, “Women's Property and the Law of Inheritance in the Neo-Babylonian Period” *Women and Property Conference*, (Edits. Lyons, Deborah - Westbrook, Raymond), Center for Hellenic Studies. Harvard University (2003), s. 3.

²⁷ Grosz, a.g.m., s. 202.

²⁸ Nemet-Nejat, *Daily Life in Ancient Mesopotamia*, s. 133.

²⁹ Roth, *Babylonian Marriage Agreements*, s. 9.

³⁰ John A. Brinkman, “Babylonia c. 1000-748 B.C.”, *CAH*, III/1, Cambridge University Press, 2008, s. 298.

³¹ Matara, şişe *CDA* 372; *CAD* Ş/II 431.

³² Stephanie Dalley, “Old Babylonian Dowries”, *Iraq*, Vol. 42, No. 1 British Institute for the Study of Iraq (1980), s. 59; CT 48 55.

Bu belge çeyizin içeriğini belirtmesi yanında damadın ailesinden alınan başlık parasını ve iki aile arasındaki anlaşmayı ifade etmesi açısından mühimdir. Başka bir çeyiz belgesinde ise şunlar kayıtlıdır:

“Hizmetçi köle olan Belladatum(?), hizmetçi köle Šarrat-Sippar-na(?) . . . , 6 şekel ağırlığında altın küpe, 1 şekel ağırlığında altın gerdanlık(?), (her biri?) 4 şekel ağırlığında 2 adet bilezik, 4 şekel ağırlığında 4 adet gümüş yüzük, 10 tane elbise, 20 tane türban, 1 tane elbise kemeri, 2 tane naḥlaptum³³ elbise, 1 tane marinum (deriden yapılma), 1 tane öküz, 2 tane 2 yaşında inek, 30 tane koyun, 20 mana yün, 1 tane 30 litrelik kap, un yapmak için bir tane değirmen taşı, tahıl öğütmek için 1 tane değirmen taşı, 1 tane ahşap kanepe (ve) yatak, 5 ahşap sandalye, 1 tane gallābum³⁴ kamyş sepeti, 1 nušaḥum(?) sepeti, 1 tane quddu(?) sepeti, 1 tane yazıcı (?) sepeti, 1 tane garru³⁵ sepeti, 60 litre yağ, 10 litre iyi kalitede yağ ve 1 tane yağ kabı, 1 tane kafa üzerinde (taşman) ahşap servis tabağı, 1 tane büyük ahşap tabak, 2 tane halaçlama için ahşap tarak, 3 tane saç için ahşap tarak, 3 tane küçük kaşık, 2 tane dokuma tezgahı, 1 adet içi iğ dolu ahşap kutu, 1 tane küçük kapak, kız kardeşi olan Šalurtum isminde bir kadın (ve) Qjšti-İlabrat. Bunların hepsi Marduk’un rahibesesi ve Awil-Sin’in kızı Liwir-Esagil’in çeyizidir ki bunlar babası, İmgur-Sin’in oğlu Awil-Sin tarafından Kul-İnanna (Azag-İshtar)’nın oğlu İstar’ın rahibi Uṭul-İstar’ın evine götürmesi için kızına Warad-Şamaš ile evliliği için verildi. Sonra terḫatum³⁶ olarak 1/2 mina gümüş gelinin eteğine iliştirildi. (Bu gümüş) gelinin soyundan gelecek erkek çocuklarına verilmek üzere kayınbabası Utul-İstar’a geri verildi. Onlar Şamaš’ın, Marduk’un ve kral Ammi-ditāna’nın huzurunda yemin ettiler.”³⁷

Bu metin Eski Babil’deki en uzun çeyiz metinlerinden birisi olması bakımından önemlidir. Ancak ne yazık ki belgedeki çoğu ev eşyasını tanımlamak imkânsızdır. Belge, verilen çeyizin gelecekte nasıl kullanılacağını anlatması bakımından da önemlidir. Belgede kadının çeyizini çocuklarına miras olarak bırakacağı kaydedilmişti. Sippar’dan çıkan ve Ammi-ditana dönemine tarihlenen bir belgede babanın kızına verdiği çeyizin içeriği şu şekildedir:

³³ Mont, palto, ceket. *CDA* 232.

³⁴ Berber. *CDA* 88.

³⁵ Ekme ve ilaç için bir kutu. *CDA* 91.

³⁶ Başlık parası. *CAD* T 350.

³⁷ BE VI/1 84; Godfrey Rolles Driver and John C. Miles, *The Babylonian Laws*, I, Oxford at The Clarendon Press, 1960, s. 253; Dalley, *a.g.m.*, s. 61-62.

“İbbatum, kayınbiraderi İlşhu-ibni'nin oğlu Warad-Kubi ile evlenen kızı Sabituma çeyiz verdi: 2 tane yatak, 2 tane sandalye, 1 tane masa, 2 tane sepet, 2 tane baharat havanı, 1 tane 10 litrelik kap ve 1 tane boş kavanoz.”³⁸

Eski Babil dönemine ait olan ancak hangi hanedanlık dönemine ait olduğu bilinmeyen bir belgede verilen çeyizin içeriği detaylı olarak listelenmektedir. Belgenin çevirisi şöyledir:

“[...] giysi 10 (?) başlık, 1 tane kıl (dan yapılma) kilim, 40 litre keten yağı, 10 litre tatlandırılmış keten yağı(?), 1 tane 3 yaşında inek, 10 tane koyun (?), 1 tane bazalt hâmişüm³⁹, değirmen taşı, , 1 tane ... bira ekmeği için değirmen taşı ve (?) buhrum; 1 tane öğütme taşı ile birlikte (değirmen) taşı, 1 tane tere için değirmen taşı, 1 tane berber sandığı, 1 tane nushum sandığı, 1 tane kamış [...], 1 tane palmyeden (yapılma) sandık, 2 tane üst ahşap yatak, 1 tane ahşap masa, 1 tane iplik sandığı, 1 tane ahşap kadabibu-doluma tezgahı ve dokuma için gerekli tüm araçlar. (Bu) İpqu-İstar'ın oğlu Marduk muballit'in kızı, Marduk'un naditum⁴⁰'u Tāb-Esagila'ya babası Marduk-muballit'in verdiği çeyizdir.”⁴¹

Belgelerde babanın yanında annenin de kendi mülkünden kızına çeyiz verdiğini görmekteyiz. Bu belge, annenin kızına mülkünden çeyiz olarak pay verdiğini göstermesi bakımından önem teşkil etmektedir. Sippar kazılarında bulunmuş, Ammi-saduqa dönemine tarihlenen bir belgede annenin kızına mülkünden çeyiz olarak pay verdiğini görülmektedir. Belgede şu ifadeler yer almaktadır:

“1 tane kadın köle, Taram-Agade, giydiğinden hariç ... giysi giydiğinden hariç [...] örtü, isqūqum⁴² zemin için [...] değirmen taşı, arpa unu için ... değirmen taşı, tohumlar için 1 tane havan, 2 kavanoz dolusu yağ, 2 tane yatak, beş tane sandalye, 1 tane masa, 2 tane büyük kaşık, 5 tane küçük kaşık. Bunların hepsi babası İlima-ahi ve annesi Beletum'un şugitum rahibesi Damiqum'a verdikleri evlilik mülküdür ve bu mülk Taribu'nun oğlu Sin-işme-anni'nin evine girmesini sağlamıştır. Sonra onun çeyizinden 1 mina gümüşün $\frac{1}{3}$ ona bağlanacak ve kocası, Sin-işme-anni'ye geri döndürülecek. O zamandan beri oğulları onun mirasçısıdır. Onun annesi Beletum yaşadığı sürece, kadın köle Taram-Agede ona yardım edecek. Annesi Beletum

³⁸ Raymond Westbrook, *The Old Babylonian Marriage Law*, Horn/Austria, 1988, s. 122; CT 48 50

³⁹ Güçlü, bkz. hâmaşu(m); CAD H 61.

⁴⁰ Tapınağa kapanmak, rahibe. bkz. gagû(m) CDA 229.

⁴¹ Dalley, a.g.m., s. 64; YOS XIII, 91.

⁴² Bir tür kaba zemin, CDA 132.

öldükten sonra kızı Damiqtum köleye sahip olacak. Gelecekte kimse ona bir iddiada bulunamayacak. Onlar Şamaş, Marduk ve Kral Ammi-şaduqa'ya yemin ettiler.”⁴³

Benzer bir belge de Yeni Babil Dönemi Krallarından Nabonidus dönemine tarihlenen VAS 6 61⁴⁴ numaralı evlilik sözleşmesidir. Bu belgede de annenin kızına çeyiz verdiği belirtilmektedir. Muhtemelen kocası öldüğü için ya da ayrı oldukları için çeyiz verme geleneğini annenin yerine getirdiğini görüyoruz. Belgenin tercümesi şöyledir:

“Sîn-tabni'nin soyundan gelen Balassu'nun kızı Qudaşu, evlenmemiş kızı İmmertu'yu, Nanna'nın soyundan gelen Marduk-şarrani'nin oğlu Nâbu-Ballässu-iqbi'ye vermeye söz verdi. O (Qudaşu), kızı İmmertu'ya ait 1/3 mina gümüşü, yüzükleri ve burmaları Nâbu-Ballässu-iqbi'ye vermeye söz verdi. Nâbu-Ballässu-iqbi, Qudaşu'dan ayrılıp başka bir eş alırsa Qudaşu'ya 5 mina gümüş ödeyecek. Eğer Qudaşu kızı İmmertu'yu, Nâbu-Ballässu-iqbi'ye vermezse; Qudaşu, Nâbu-Ballässu-iqbi'ye kendi çeyizinden 5 mina gümüş ödeyecek...”

Çeyiz ile ilgili örnekler kraliyet yazıtlarında da görülmektedir. Yeni Asur kralları bazen ele geçirdiği toprakların kızlarını çeyizleriyle birlikte aldıklarını belirtmektedirler. III. Salmanassar, Bît-Gabbarili Hayyānu kızını zengin çeyiziyle birlikte aldığını yıllıklarında belirtmektedir⁴⁵. Benzer bir durum saray rölyeflerine de yansımıştır. Rölyefte Karkamış kralı kızını çeyiziyle birlikte Asur kralı III. Salmanassar'a verirken tasvir edilmiştir (Ek 1). Bunun yanında Asur kralları kızlarını verirken de çeyiz vermekteydiler. Asur kralı II. Sargon kızına çeyiz verdiğini yıllıklarında belirtmektedir. II. Sargon, Tabal kralı Hulli'yi, sürgüne gönderdikten sonra onun yerine Hūlli'nin oğlu Ambaris'i Tabal tahtına oturtmuştur. Onu (Ambaris) Bit-Burutaş tahtına atamış ve kızıyla evlendirerek, kızına çeyiz olarak Hilakku topraklarını vermiştir⁴⁶. II. Sargon bu durumu şu şekilde anlatmaktadır:

“... Babası Hūlli'nun yerine Tabal tahtına oturttuğum Ambaris'e, onun babasının bölgesine dâhil olmayan Hīlakku topraklarıyla birlikte kızımı verdim. Onun topraklarını genişlettim...”⁴⁷

⁴³ Driver ve Miles, *The Babylonian Laws* I, s. 256; BE 6/1 101.

⁴⁴ Roth, *Babylonian Marriage Agreements*, s. 51.

⁴⁵ RIMA 3 A.O.102.2: ii 27b- ii 30b.

⁴⁶ John David Hawkins, “The Neo-Hittite states in Syria and Anatolia”, *CAH*, III/1, Cambridge University Press, 2008, s. 419.

⁴⁷ ARAB, II. no: 55.

Kerkük'ten çıkan bir belgede de babanın kızına çeyiz olarak toprak verdiği belirtilmektedir. Belgenin ilgili kısmı şöyledir: "... *Arimturi şöyle söyler; babam toprağından 1 imer (hektar) toprağı bana çeyiz olarak verdi...*"⁴⁸. Babanın kızına çeyiz olarak toprak bırakması yaygın bir uygulama değildi. Babanın kızına çeyiz olarak toprak vermesi onun varlıklı bir kişi olduğunun göstergesi olabilirdi. Sıradan bir vatandaşın kızına çeyiz olarak toprak bırakması pek mümkün değildi.

BM 92794⁴⁹ numaralı belgede de erkek kardeşlerin kız kardeşlerine çeyiz verdiğini görmekteyiz. Babanın ölmesi durumunda çeyiz verme eylemi erkek kardeşler tarafından gerçekleştiriliyor olmalıydı. Belgenin tercümesi şöyledir:

"Nappāhu'nun soyundan gelen Nabû-bāni-zēri'nin oğulları Marduk-šum-iddin and İddin-Nabû, kız kardeşleri Şirā'yı, Gaḥal'ın soyundan gelen, Mušēzib-Marduk'un oğlu, Nabû-nādin-šumi'ye gönüllü olarak evlenmesi için vermeye söz verdiler. Onlar (erkek Kardeşler) kız kardeşleri Şirā ile birlikte annesi Zunnā'nın Ramūa ile ortak mülkü olan, Babil'de Šamaš kapısını karşısında(?), Aplā kanalının üzerindeki 1 kurru⁵⁰ tahıl tarlası, Šēpitā isimindeki köleye ek olarak 1 köle, 1 adet yatak, 1 adet sandalye, [...], 1 adet gulenû⁵¹ giysisi, 2 adet [...], bir adet masa, 1 adet [...], 3 adet kadeh, [.....] (kırk) Gaḥal'ın soyundan gelen, Mušēzib-Marduk'un oğlu, Nabû-nādin-šumi'ye çeyiz olarak söz verdiler."

Evlilik sözleşmelerinin olmadığı ya da sözleşmeye çeyizin kaydedilmediği durumlarda kanunlar, ölüm ve boşanma gibi durumlarda çeyizin ne olacağı konusunda yol göstermektedir. Böyle bir durumda, çeyiz iade edilebilir veya çeyizin iade hakkının kaybedilmesini de içerebilen çeşitli cezalar uygulanabilirdi. A. van Praag'a göre esas kural, çeyizin cezalı veya cezasız bir şekilde asıl sahibine dönebileceğiydi⁵². Kadının ölmesi halinde çeyizin miras olarak çocuklara bırakılacağı, ortada miras bırakılabilecek çocuk olmaması durumunda ise çeyiz olarak verilen malların kızın baba evine döneceği kanun maddelerince karar bağlanmıştı. Ancak kocanın öldüğü durumlarda farklı bir uygulama ortaya çıkabilmektedir. Kocanın ölmesi durumunda farklı durumlar da söz konusuydu. Ölen adamın ailesi çeyizi aile içinde tutabilmek için kadının aile içinden

⁴⁸ Ephraim Avigdor Speiser, "New Kirkuk Documents Relating to Family Laws", *The Annual of the American Schools of Oriental Research*, Vol. 10 (1930), s. 65 (H 11).

⁴⁹ Roth, *Babylonian Marriage Agreements*, s. 71-72; Alfred Boissier, *Recherches Sur Quelques Contrats Babylonniens*, Paris, 1890, s. 51.

⁵⁰ Bir yüzey ölçüşü, 54.000 karışa tekabül etmektedir. CAD K 564.

⁵¹ Dışarda giyilen rahat nır giysi. CDA 96.

⁵² Marten Stol, "Private Life in Ancient Near East", *Civilizations of the Ancient Near East I*, (Edi. Jack M. Sasson), Michigan, 2006, s. 126.

biriyle evlendirilmesi yoluna başvurabiliyordu⁵³. Belgelerde özel durumlarda gerçekleşecek boşanma ve bunun sonucunda kadının çeyizinin ne olacağı konusu da düşünülmüştü. Nuzi’de ortaya çıkarılan bir belgede “*Şilwa-turi’nin kocası Ar-tura ikinci bir eş alırsa, Şilwa-turi kızını da alarak evden ayrılacak ve babasının evinden getirdiklerini (çeyizini) de alabilecektir*” denilmektedir⁵⁴. Bu örnek, kadının haklı bir gerekçe ile kocasından ayrılması durumunda haklarının korunduğunu açıkça göstermektedir.

Kanun Maddelerinde Çeyiz

Kanun maddeleri çeyizin içeriğiyle ilgili bilgileri içermemesine rağmen konuyla ilgili olarak ortaya çıkabilecek problemlerin çözüme kavuşturulmasında pratik çözümler sunmaktaydı. Hammurabi Kanunu’nun 183. maddesinde geçen; “*Eğer bir baba, şugitum olan kızını kocaya verirken çeyiz verir ve mühürlü belge yazarsa, (kız) baba kaderine gittiği zaman (öldüğü zaman) baba evinin malından hisse almayacaktır*”⁵⁵ ifadesinden, kız çocuğuna mirastan pay olarak çeyiz verildiğini düşündürmektedir. Ancak bu ifadeye dayanarak kızın mirasını çeyiz olarak aldığı söylemek yanlış olur.

Boşanma durumunda kadın çeyizini de beraberine alarak evden ayrılırdı. Bu durum Hammurabi Kanunu’na da konu olmuştur. Kanun maddelerinde boşanma sebebi her ne olursa olsun kadının çeyizini alarak ayrılacağı belirtilir. Hammurabi Kanunu madde 137, 138, 142, 148 ve 149 bununla ilgilidir: Madde 137: “*Eğer bir adam, ona çocuk doğuran bir şugitum⁵⁶’u veya ona çocuk temin eden bir naditum⁵⁷’u boşamaya karar verirse, o kadına çeyizi geri verilecek ve tarlanın, bahçenin, mal ve mülkün yansı ona verilecek (o da) evlâtlarını büyütecektir. Çocuklarını büyüttükten sonra, çocuklarına verilen maldan varışmış gibi, bir hisse kendisine verilip, günlüünün istediği bir kocaya varacaktır.*”⁵⁸ Madde 138: “*Eğer bir adam, kendisine çocuk doğurmayan eşini boşamak niyetinde ise ödediği başlık parası kadar gümüşü kadına verecek ve babasının evinden getirdiği çeyizi geri verecek ve onu boşayacaktır.*”⁵⁹ Madde 142: “*Eğer bir kadın, kocasından nefret edip senin karın olmak istemiyorum derse, kadın araştırılacak bölgesinde incelenecek. Eğer o kadın (evine ve kendine) dikkatli ise (evini ve namusunu koruyorsa) ve hatası yoksa ve kocası*

⁵³ Nemet-Nejat, *Women in Ancient Mesopotamia*, s. 89.

⁵⁴ Martha A. Morrison, *The Eastern Archives of Nuzi Part 1, Studies on the Civilization and Culture of Nuzi and the Hurrians - SCCNH 4* (Editors: E. R. Lacheman, Martha A. Morrison, and David I. Owen), 1993, s. 55.

⁵⁵ Tosun – Yalvaç, *a.g.e.*, s. 204; HK 183.

⁵⁶ Din görevlisi sınıfından evlenebilen bir kadın. *CAD* 380. Bu örnek bazı özel statüdeki din kadınlarının evlenmelerinin önünde engel olmadığını göstermektedir.

⁵⁷ Rahibe. *CAD* 229.

⁵⁸ Tosun – Yalvaç, *a.g.e.*, s. 198; HK 137.

⁵⁹ Roth, *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, s. 107; CH 138.

(evinden) çıkmaya düşkünse (evini ihmal edip, sokağa çıkmağa düşkünse), onu çok küçültüyorsa, o kadının suçu yoktur, çeyizini geri alacak ve babasının evine geri dönecektir.”⁶⁰ Maddelerde dikkat çeken detay boşanmada kadının herhangi bir kabahatinin olmadığı ve boşanmanın gerçekleşmesiyle çeyizini alacağıdır.

148. ve 149. maddelerde de kocası ikinci bir kadınla evlenen kadının boşanarak çeyizini alma hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir: Madde 148: “Eğer bir adam bir kadınla evlenir (ve) kadın ağır bir hastalığa yakalanırsa, adam ikinci bir eş almaya kara verip evlendiğinde hastalığı olan karısını boşamayacaktır. (O kadın) yaptığı evde oturacaktır. Yaşadığı sürece ona bakacaktır”. Madde 149: “Eğer o kadın, kocasının evinde oturmak istemezse, babasının evinden getirdiği çeyizini (kocasını) eksiksiz olarak ona teslim edecek ve (kadın) gidecektir.”⁶¹

Hamurabi Kanunu’nda kızın gelin gittiği evde kocasının ölmesi halindeki durumu ayrıca belirtilmiştir. 171. 172. ve 177. maddelere göre kocası ölen kadın, kocasının mirasından pay alma hakkına sahip değildir, ancak çeyizi ile evlenirken kocasının verdiği hediyeleri alabilir ve isterse kocasının evinde kalabilirdi. Yaşadığı müddetçe çeyizi ile evlenirken kocasının verdiği hediyelerin kullanım hakkı kadına aitti⁶².

Hammurabi Kanunu madde 176a ve 176b’de çok özel bir durum belirtilmektedir. Bu maddede köle ile evlenen bir kadının kocasının ölmesi durumunda çeyiz ve mülkün ne olacağı açıklığa kavuşturulmuştur. Madde 176a’da “Eğer, saraya veya halktan birine ait bir köle bir bey kızı ile evlenirse, onunla evlendiği zaman, baba evinin çeyizi ile birlikte, saray veya halktan kimsenin kölesinin evine girdikten ve birleştikten sonra ev yaptılar, mal edindilerse ve sonra sarayın veya halk tabakasından adamın kölesi öldüyse, beyin kızı çeyizini alacaktır. Fakat kocasının ve onun evlendikten sonra edindiklerini ikiye bölecekler, kölenin sahibi yarısını alacak, beyin kızı da yarısını çocukları için alacaktır” denilmektedir. Madde 176b’de ise “Eğer beyin kızının çeyizi yoksa kocası ile evlendikten sonra edindikleri malları ikiye böleceklerdir. Yarısını kölenin sahibi alacak, diğer yarısını da çocukları için beyin kızı alacaktır.”⁶³ denilmektedir.

Babasının evinden çeyiz alarak evlenen bir kadın, çocuğu olmadan ölürse çeyiz babasının evine geri dönerdi. Bu konu Hammurabi Kanunu madde 163

⁶⁰ George E. Vincent, “The Laws of Hammurabi”, *American Journal of Sociology*, Vol. 9, No. 6 May, (1904), s. 750.

⁶¹ Roth, *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, s. 109; CH 1148-149

⁶² Kadriye Yalvaç, “Eski Babil’de Kız Evladın Miras Meselesi”, *D.T.C.F. Dergisi*, 23, Ankara, (1965), s. 33.

⁶³ Roth, *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, s. 115-116; CH 176a-176b.

ve 164'te belirtilmektedir. Madde 163: “Eğer bir adam bir kadınla evlenirse ve ona çocuk temin etmeden kadın ölürse ve eğer onun, kayınpederinin evine verdiği, başlık parasını kayınpederi kendisine geri vermişse, koca bu kadının çeyizi üzerinde bak iddia etmeyecektir. Çeyiz kadının babasının evine aittir.”⁶⁴ Madde 164: “Eğer kayınpederi, başlığı ölen kızının eşine geri vermediyse kızın çeyizinden başlığı kadını çıkaracak, kalan çeyizi babasının evine dönecektir.”⁶⁵ Bu maddelerden kadının ölmesi durumunda çeyizinin babasının evine döndüğü açıkça anlaşılmaktadır. Ancak damat da verdiği başlık parasını geri almaktadır. İlginç bir nokta ise kayınpederi başlık parasını geri vermediğinde, damadın başlık parasını çeyizden alıp kalan çeyizi geri vermesidir ki, bu çeyizin değerinin, alınan başlık parasından fazla olduğu bir durum için geçerli bir örnek olmalıdır.

Babanın kızına çeyiz vermeden ölmesi durumunda kızın çeyizi konusu da kanunlarda düşünülmüştür. Hammurabi Kanunu 180'de “Eğer bir baba, ister bir manastır *nadītum*'u⁶⁶, ister *SAL.ZIKRUM* olan kızına (evlenirken) çeyiz vermezse, sonra baba kaderine gittiğinde (öldüğünde) baba evinin malından bir varis gibi hisse alacak, (fakat bu hisseden) yalnız yaşadığı sürece faydalanabilecek, kendinden sonra (mal) kardeşlerindedir”⁶⁷ ifadesi aslında çeyizin mirastan pay olduğunu düşündürmekle birlikte kızın ölümünden sonra malların babanın soyundan erkelere aktarılacağı ifade edilmektedir. Böylece kızlara miras verilse dahi ölümü durumunda mallar tekrar baba malına dâhil edilmekteydi. Yine Hammurabi Kanunu 181'de “Eğer bir baba, *nadītum*, *qadištum*⁶⁸ veya *kulmašītum*⁶⁹ (olan kızını) tanrıya adarken ona çeyiz vermezse, sonra baba kaderine gittiğinde (öldüğünde) baba evinin malından varislik hissesinin 1/3'nü alacak, yaşadığı sürece faydalanabilecek, kendinden sonra terekesi kardeşlerindedir”⁷⁰ denilmektedir. Hammurabi Kanunu 184'te babanın ölümü durumunda kızın çeyiz hakkının kardeşleri tarafından verileceği açıkça belirtilmiştir. Burada bu çeyizin babasının mirasından pay olarak mı düşünülmesi gerektiği net değildir. Ancak babasının malından hakkı olarak düşünülmesi ve bir zorunluluk kabul edilmesi, yani kardeşlerinin ona çeyiz vermesinin kanunlarca belirtilmesi, bu çeyizin mirastan hissesi olduğunu düşündürür. Kanun maddesi şu şekildedir: “Eğer bir adam, *šugitum* olan kızına çeyiz vermez (ve) kocaya (da) vermezse baba kaderine gittiği zaman, baba evinin gücüne göre kardeşleri ona çeyiz verecekler, onu kocaya vereceklerdir.”⁷¹

⁶⁴ Tosun – Yalvaç, *a.g.e.*, s. 201; HK 163.

⁶⁵ Vincent, *a.g.m.*, s. 751.

⁶⁶ Yüksek rahibe, *CAD* 74.

⁶⁷ Tosun – Yalvaç, *a.g.e.*, s. 204; HK 180.

⁶⁸ Bir tip rahibe, *CAD* 282; Luckenbill, Daniel David Luckenbill, “The Temple Women of the Code of Hammurabi”, *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 34/1, (1917), s. 6-7.

⁶⁹ Tapınak fahişesi, *CAD*, 166.

⁷⁰ Tosun – Yalvaç, *a.g.e.*, s. 204; HK 182.

⁷¹ Tosun – Yalvaç, *a.g.e.*, s. 204; HK 184.

Kanun maddelerinde çeyizin anne tarafından çocuklarına miras olarak bırakılabileceği de karar bağlanmıştır. Lipit-İstar Kanunu 21. ve 24. maddeler kadının çeyizini çocuklarına miras olarak bırakmasıyla ilgilidir. Madde 21: “[Eğer...] evlenirse, ailesi tarafından verilen evlilik hediyesini (çeyiz), mirasçıları alabilecektir. [...]. [Eğer ...] eşe verilir. Kadının kardeşleri, ailesi tarafından verilen (evlilik) hediyesinin paylaşımında yer almayacak. Fakat [...]”⁷² Madde 24: “Eğer adam ikinci bir eşle evlenirse ve kadın kendisine çocuk doğurursa, kadının baba evinden getirdiği çeyiz sadece onun çocuğuna aittir; ilk eşin çocukları ve ikinci eşin çocukları babalarının malvarlığını eşit bir şekilde bölüşecekler.”⁷³

Kadının çeyizini miras olarak bırakması Hammurabi Kanunu tarafından da güvence altına alınmıştır. Hammurabi Kanunu 162, 167 ve 173’de konuya açıklık getirilmiştir. § 162’de “Eğer bir adam bir kadınla evlenirse, ona çocuk doğurursa ve o kadın kaderine giderse (ölürse), baba çeyiz üzerinde hak iddia etmeyecek, çeyiz çocuklarının”⁷⁴ denmekte ve kadının ölümü durumunda çeyizin çocuklarına kalacağı açıkça belirtilmektedir. Madde 167’de “Eğer bir adam bir kadın alırsa (evlenirse), kadın ona çocuklar doğurursa, o kadın kaderine giderse (ölürse), ölümünden sonra adam ikinci bir kadınla evlenirse, o kadın çocuklar dünyaya getirirse, sonra baba (da) ölürse, çocuklar annelerine göre mal bölüşmeyecekler, kendi analarının çeyizini alacaklardır. Baba evinin malını (da) eşit olarak bölüşeceklerdir.”⁷⁵ denilmektedir. Burada adamın ilk evliliğinden olan çocuklar ile ikinci eşinden olan çocukları arasında ortaya çıkabilecek bir sorunun çözülmesi ve çocukların güvence altına alınması amaçlanmıştır. Madde 173’de de bunun tam tersi bir durum ifade edilmektedir. Bu maddede annenin iki evlilik yapması durumunda çeyizin nasıl paylaşılacağı açıklığa kavuşturulmuştur: “Eğer o kadın, girdiği yerde sonraki kocasına çocuk doğurursa, sonra o kadın ölürse, çeyizini ilk ve son çocuklar (birlikte) bölüşeceklerdir.”⁷⁶

Orta Asur Dönemi’nde de kadınlar babalarının evlerinden aldıkları çeyizi çocuklarına miras olarak aktarabilirlerdi. Bu durum kanunlar tarafından da güvence altına alınmıştır. Orta Asur Kanunları 29. maddede yer alan “Eğer bir kadın kocasının evine girerse, çeyizi, babasının evinden getirdiği her şey ve aynı zamanda eve girdiğinde kayınpederinin ona verdiği her şey çocuklarına serbesttir. Kayınpederinin çocukları bunlara dokunmayacaklardır. Fakat koca, kadını boşarsa, sonra isteğine göre, bunları çocuklarına verebilir”⁷⁷ ifadesi durumu açıkça göstermektedir.

⁷² Roth, *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, s. 31; LL 21

⁷³ Roth, *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, s. 31

⁷⁴ Tosun – Yalvaç, *a.g.e.*, s. 201; HK 162.

⁷⁵ Tosun – Yalvaç, *a.g.e.*, s. 201; HK 167.

⁷⁶ Tosun – Yalvaç, *a.g.e.*, s. 202; HK 173.

⁷⁷ Morris Jastrow, “An Assyrian Law Code”, *Journal of American Oriental Society*, 41, (1921), 1-59, s. 27; MAL B Col. IV, 29.

Yeni Babil Kanunları 9. ve 10 maddeler babanın kızına çeyiz vermesi ile ilgilidir. 9. maddeye göre: “bir adam kızına çeyiz vereceğini söylerse ve onun için bir tablete yazarsa, sonra onun malvarlığı azalırsa, baba kalan varlıklarının miktarına uygun olarak kızına çeyiz verebilir. Baba ve damat karşılıklı olarak üzerinde mutabık kalınan koşulları değiştiremez.”⁷⁸ 10. maddede ise çeyiz verilen kızın ölmesi durumunda çeyizin ne olacağı konusuna açıklık getirilmiştir. Madde şöyledir: “*Bir adam kızına çeyiz verirse, kızının oğlu ya da kızı yoksa ve kadın ölürse çeyizi babasının evine geri dönecek.*”⁷⁹

Yeni Babil Kanunları’nda kocası ölen bir kadının gelir kaynakları ve nerede kalacağı konusu da düşünülmüştü. Kadın kocası öldükten sonra, eğer varsa erkek çocuğu büyüyünceye kadar evin idare edilmesi görevini üzerine alırdı. Babasının evinden getirdiği çeyizi ve kocasının ona verdiği hediyelerin kullanımı kadına aitti. Kadın eğer genç ise babasının yanına dönebilir, çocuklu bir anne ise evinde kalır ve yaşlı bir kadın ise en büyük oğlunun yanına yerleşirdi⁸⁰. Yeni Babil Kanunları madde 12’de kocasının ölümü sonrası kadının çeyizini ve evlilik hediyesini alabileceği belirtilmektedir: “*Kocasından çeyiz alan bir eş, eğer kocası öldüğünde kızı ve oğlu yok ise kocasından aldığı çeyiz, kocasının mülkünden ona geçecek, eğer kocası ona evlilik hediyesi vermiş ise, bu evlilik hediyelerini çeyizi ile birlikte alacak. Kadın eğer çeyiz almamış ise, bir hâkim kocasının malvarlığını hesaplayacak ve kocasının malvarlığına uygun olarak ona bazı mülkleri verecek.*”⁸¹ Yeni Babil kanunları madde 13’te de kocanın ölümü durumunda kadının çeyizini alacağı belirtilmiştir. Bu maddede, Hammurabi Kanunları madde 173’de ifade edilen duruma benzer bir durumla karşılaşıyoruz. Maddede şu ifadeler yer almaktadır: “*Bir adam bir kadınla evlenen ve kadın ona erkek evlatlar verirse, adam öldüğünde, kadın başka bir adamın evine girerse, babasının evinden getirdiği çeyizi ve kocasının ona hediye ettiği şeyleri alacak. Kadın ikinci kocasına da erkek evlatlar doğurursa, kadın öldüğünde ilk eşinden ve ikinci eşinden olan çocuklar kadının çeyizini eşit bir şekilde bölüşecekler.*”⁸² Maddeden de anlaşılacağı üzere kadının her iki evliliğinden olma çocukların çeyizi eşit olarak paylaşması kararlaştırılmıştır.

Sonuç

Sonuç olarak, evlilik sözleşmelerinde ve kanun maddelerinde babaların kızlarına çeyiz verdikleri açıkça görülmektedir. Çeyizin kanunlarla ve aileler

⁷⁸ Roth, *Babylonian Marriage Agreements*, s. 31.

⁷⁹ Roth, *Babylonian Marriage Agreements*, s. 31.

⁸⁰ Stol, *Women in Mesopotamia*, s. 132-133.

⁸¹ Roth, *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, s. 147; NBL 12.

⁸² Roth, *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, s. 147-148; NBL 13.

arasında yapılan sözleşmelerle garanti altına alındığı sonucuna da ulaşılmaktadır. Böylece ileride ortaya çıkabilecek sorunlar karşısında mağduriyetleri ortadan kaldırma amacı güdülmüştür.

Çivi yazısı kültür coğrafyasında çeyiz verme geleneği kızın mirastan payı olarak yorumlanmaktadır. Fakat bu, fonksiyonel olarak mirasa eşit bir paylaşım değildi ve erkek çocukların miras hakkı gibi kazanılmış bir hak değildi. Çeyiz, babanın takdirinde olan bir durumdu. Çeyizin miktarına gelinin ailesiyle damadın ailesi arasında bir uzlaşma sonucu karar veriliyor olmalıydı⁸³. Belgeler incelendiğinde akla şu soru gelmektedir: Çeyiz, mirasın ileri bir şekli olarak düşünülebilir mi? Westbrook'a göre; fonksiyonel olarak evet düşünülebilir, fakat yasal olarak düşünülemez. Çünkü gönüllü olarak verilen çeyiz, bir lütuftur, fakat miras ise bir haktır⁸⁴. Jack Goody, damadın ailesinden başlık parası alınması durumunda gelinin ailesi tarafından verilen çeyizin masraflarının damadın ailesi tarafından karşılanmış olduğunu ve böyle bir durumda verilen çeyizin dolaylı yani aktarmalı bir çeyiz olduğu görüşünü savunmaktadır⁸⁵. Bu durumda verilen çeyizin mirastan pay olduğunu iddia etmek mümkün görünmemektedir. Belgelere nadirde olsa kızların baba evinden miras aldığını gösteren örnekler mevcuttur. Ancak bu örneklerdeki kızlar toplumda ayrıcalıklı bir yere sahip olan rahibe sınıfına mensup kızlar olması sebebiyle özel bir durum olarak değerlendirilmelidir. Rahibe sınıfından olmayan kızların çeyiz aldıktan sonra babasının mirasından pay aldığını gösteren yazılı kayıtlar mevcut değildir.

Evlilik sözleşmelerinde ve kanun maddelerinde babanın ölmesi durumunda çeyizin anne veya erkek kardeşler tarafından verildiği görülmektedir. Bu da çeyizin kızlar için bir hak olduğunu düşünmemize neden olabilir. Erkeğin kız tarafından çeyiz talep etmesi de çeyizi kızın mirastan payı olduğu ve erkeğin karısının miras payını talep ettiği kanısını uyandırmaktadır. Zaten verilen çeyizin karşılıklı olarak evlilik sözleşmelerinin içerisinde yer alması, hatta kızın çocuk doğurmadan ölmesi durumunda, çeyizin baba evine dönmesi de verilen çeyizin mirastan pay olduğunu düşündürülebilir.

Asur ve Babil'de kıza verilen çeyizin şahitler huzurunda kayıt altına alınması geleneği Anadolu coğrafyasında "evlilik senedi" adı altında halen devam

⁸³ Raymond Westbrook, *The Character of Ancient Near Eastern Law, A History of Ancient Near Eastern Law* (ed. Raymond Westbrook), Brill, Leiden-Boston, 2003, s. 60.

⁸⁴ Stol, *Women in Mesopotamia*, 134..

⁸⁵ Steven J. C. Gaulin and James S. Boster, "Dowry as Female Competition" *American Anthropologist* New Series, 92/4 (1990), s. 1003.

etmektedir. Bu belgeler bazen direk çeyiz senedi olarak karşımıza çıkmakta ve kızı verilen çeyizde yer alan eşyaların cinsi ve miktarı kaydedilerek, şahitler huzurunda imzalanmaktadır. Evlilik senetlerinin, boşanma davalarında mahkemeler tarafından da kabul edildikleri ve davanın karara bağlanmasında dikkate alındıkları görülmektedir.

Çivi yazısı kültür coğrafyasında görülen çeyiz verme geleneğin günümüzde de bu coğrafyada varlığını koruması, uygulamanın geçmişten günümüze aktarılan köklü bir gelenek olduğunu ve geleneklerin kültürel birikim ve aktarım sayesinde binlerce yıldır devam ettiğini göstermektedir. Bu durum yaşanan coğrafyanın geleneklerin aktarımında ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

KISALTMALAR

ARAB	: Ancient Records of Assyria and Babylonia
ArAn	: Archivum Anatolicum
AOAT	: Alter Orient und Altes Testament
BE	: Babylonian Expedition of the University of Pennsylvania
BM	: Tablets in the collections of the British Museum, London
CAD	: The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago
CAH	: Cambridge Ancient History
CDA	: A Concise Dictionary of Akkadian
CH	: Code of Hammurabi
CT	: Cappadocian Tablets
DTCF-D	: Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi
HSS	: Harvard Semitic Series
LE	: Laws of Eshnunna
LL	: Laws of Lipit-Ishtar
MAL	: Middle Assyrian Laws
NBL	: Neo-Babylonian Laws
RIMA	: Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Period
YOS	: Yale Orientalia Series

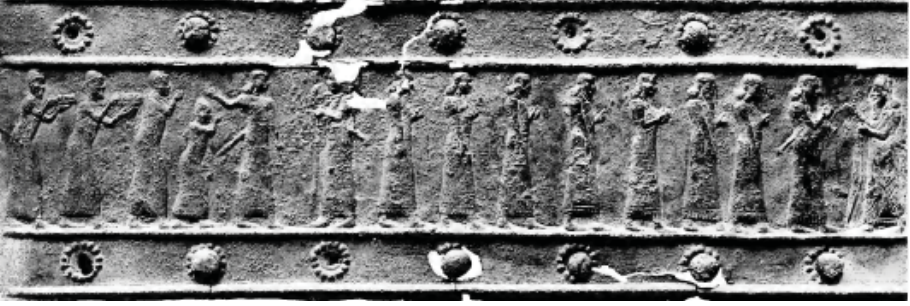
KAYNAKLAR

- Albayrak, İrfan, “Kültepe’de Ele Geçen Vasiyetnamelere Göre Eski Anadolu’da Miras Anlayışı”, *38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS)*, (2007), 137-150.
- _____, “Asurlu Tüccar Şu-İstar’ın Kültepe’de Ele Geçen Vasiyetnamesi”, *Cahit Günbatı’ya Armağan* (Editörler: İrfan Albayrak, Hakan Erol ve Murat Çayır), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, (2015), 15-27.
- Anderson, Siwan, “The Economics of Dowry and Brideprice”, *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 21, No. 4 (2007), 151-174.
- Bayram, Sabahattin - Kuzuoğlu, Remzi, “Takı takma Adetinin Eski Asur Toplumundaki izleri”, *Cahit Günbatı’ya Armağan* (Editörler: İrfan Albayrak, Hakan Erol ve Murat Çayır), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, (2015), 29-38.
- Black, Jeremy - George, Andrew and Postgate, Nicholas, *A Concise Dictionary of Akkadian (CDA)*, (Edi. Karl Hecker und Walter Sommerfeld), Harrassowitz Verlag • Wiesbaden, 2000.
- Boissier, Alfred, *Recherches Sur Quelques Contrats Babyloniens*, Paris, 1890.
- Botticini, Maristella - Siow Aloysius, “Why Dowries”, *The American Economic Review*, 93/4 (2003), 1385-1398.
- Brinkman, John A., “Babylonia c. 1000-748 B.C.”, *CAH, III/1*, Cambridge University Press, (2008), 282-314.
- Çeçen, Salih, “idinnum Kelimesinin Anlamı Hakkında Yeni Bir Teklif” *ArAn 2*, (1997), 19-24.
- _____, “mutanu in den Kültepe Texten”, *ArAn 1*, (1995), 43-72.
- Dalley, Stephanie, “Old Babylonian Dowries”, *Iraq*, Vol. 42, No. 1 British Institute for the Study of Iraq (1980), 53-74.
- Driver, Godfrey Rolles - Miles, John C., *The Assyrian Laws*, Oxford at The Clarendon Press, 1960.
- _____, *The Babylonian Laws*, I, Oxford at The Clarendon Press, 1960.
- Emiroğlu, Kudret - Aydın, Suavi, *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003.
- Erol, Hakan, “Kültepe’den İki Yeni Prosopografik Mektup: Bir Annenin Oğlunu Evlendirme Çabası”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9 Sayı: 42, (2016), 959-956.

- Gaulin, Steven J. C. and Boster, James S., “Dowry as Female Competition” *American Anthropologist New Series*, 92/4 (1990), 994-1005.
- Gökçek, L. Gürkan, “Pilah-İstar Arşivinden Aile Hukukuna Dair Bazı Yazışmalar”, *ArAn*, 7/2, (2004), 65-74.
- Grayson, Albert Kirk, *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC. II (858—745 B.C.)*, (*The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Assyrian Periods*, 3), Toronto, 1996.
- Grosz, Katarzyna, “Bridewealth and Dowry in Nuzi”, *Images of Women in Antiquity* (Edit. Averil Cameron and Amelie Kuhrt), London, (1993), 193-205.
- Hawkins, John David, “The Neo-Hittite states in Syria and Anatolia”, *CAH*, III/1, Cambridge University Press, (2008), 372-442.
- Jastrow, Morris, “An Assyrian Law Code”, *Journal of American Oriental Society*, 41, (1921), 1-59.
- King, Leonard William, *Bronze Reliefs from the Gates of Salmeser, King of Assyria B.C. 860-825*, London, 1915.
- Luckenbill, Daniel David, “The Temple Women of the Code of Hammurabi”, *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 34/1, (1917), 1-12.
- _____, *Ancient Records of Assyria and Babylonia (ARAB)*, I, Chicago: Chicago University Press, 1926.
- Morrison, Martha A., *The Eastern Archives of Nuzi Part 1, Studies on the Civilization and Culture of Nuzi and the Hurrians - SCCNH 4* (Editors: E. R. Lacheman, Martha A. Morrison, and David I. Owen), 1993.
- Nemet-Nejat - Karen Rhea, “Women in Ancient Mesopotamia”, *Women's Roles in Ancient Civilizations* (Edi. Bella Vivante), Greenwood Press, London, (1999), 85-114.
- _____, *Daily Life in Ancient Mesopotamia*, Hendrickson Publisher, 2002.
- Oelsner, Joachim - Wells Bruce - Wunsch Cornelia, “Neo-Babylonian Period”, *A History of Ancient Near Eastern Law* (Ed. Raymond Westbrook), Brill, Leiden-Boston, (2003), 911-974.
- Poebel, Arno, *Legal and Business Documents from the Time of the First Dynasty of Babylon Chieftly from Nippur, The Babylonian Expedition (BE)* (Edi. H. V. Hilprecht), VI/ 2 University of Pennsylvania, 1909.
- Ranke, Hermann, *Legal and Business Documents from the Time of the First Dynasty of Babylon Chieftly from Nippur, The Babylonian Expedition (BE)* (Edi. H. V. Hilprecht), VI/I, University of Pennsylvania, 1906.

- Roth, Martha T., *Babylonian Marriage Agreements: 7th - 3rd centuries B.C.*, AOAT 222. Kevelaer: Butzon and Bercker. 1989.
- _____, *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, Scholars Press, Atlanta, 1995.
- Speiser, Ephraim Avigdor, "New Kirkuk Documents Relating to Family Laws", *The Annual of the American Schools of Oriental Research*, Vol. 10 (1930), 1-73.
- Stol, Marten, "Private Life in Ancient Near East", *Civilizations of the Ancient Near East I*, (Edi. Jack M. Sasson), Michigan, (2006), 485-501.
- Stol, Marten, "Women in Mesopotami", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Women's History, 38/2, (1995), 123-144.
- The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago (CAD).
- Tosun, Mebrure - Yalvaç, Kadriye, *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, Ankara, TTK, 2002.
- Veenhof, Klaas Roelof, "Two Marriage Documents from Kültepe", *ArAn* 3, (1997), 357-381.
- Vincent, George E., "The Laws of Hammurabi", *American Journal of Sociology*, Vol. 9, No. 6 May, (1904), 737-754.
- Westbrook, Raymond, *The Character of Ancient Near Eastern Law, A History of Ancient Near Eastern Law* (ed. Raymond Westbrook), Brill, Leiden-Boston, (2003), 1-93.
- Westbrook, Raymond, *The Old Babylonian Marriage Law*, Horn/Austria, 1988.
- Westermack, Edward, *The History of Human Marriage*, New York, 1891.
- Wunsch, Comelia, "Women's Property and the Law of Inheritance in the Neo-Babylonian Period" *Women and Property Conference*, (Edits. Lyons, Deborah - Westbrook, Raymond), Center for Hellenic Studies. Harvard University, (2003), 1-8.
- Yalvaç, Kadriye, "Eski Babil'de Kız Evladın Miras Meselesi", *D.T.C.F. Dergisi*, 23, Ankara, (1965), 31-36.

EKLER

Ek 1: Karkamış Kralı kızını III. Salmanassar'a çeyizi ile birlikte verirken
(King, 1915: Pl XXXIV)